

Михайлов П.С.

Територіальне управління Державного бюро розслідувань у м. Хмельницькому

Климчук М.П.

Національна академія внутрішніх справ

СУДОВА КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ЯК СПОСІБ ВИЯВЛЕННЯ КОРУПЦІЙНОГО СКЛАДНИКА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ПРОТИПРАВНОГО ВПЛИВУ НА РЕЗУЛЬТАТИ ОФІЦІЙНИХ СПОРТИВНИХ ЗМАГАНЬ

Корупція у спорті – одна із глобальних проблем сучасного суспільства протягом уже багатьох років. Одним із механізмів впливу на зловживання у спортивній сфері на національному рівні є передбачена у статті 369–3 Кримінального кодексу України відповідальність за протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань. На переконання автора, підвищенню якості розслідування вказаних злочинів сприятиме грамотне використання можливостей судової комп'ютерно-технічної експертизи. Оскільки вказана експертиза є відносно новим видом експертиз, виокремлено помилки, пов'язані з особливостями вилучення об'єктів дослідження, формулюванням питань до експерта. У статті запропоновано методичні рекомендації, спрямовані на оптимізацію використання спеціальних знань у сфері комп'ютерних технологій під час розслідування злочинів, передбачених у статті 369–3 Кримінального кодексу України. Зокрема, за результатами дослідження автор дійшов висновків, що підвищенню результативності проведення судової комп'ютерно-технічної експертизи сприятиме: використання допомоги фахівця під час вилучення та зберігання об'єктів дослідження; коректна постановка орієнтовного переліку визначених автором питань, які ставляться на вирішення експерта з метою з'ясування обставин протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань. Методологічну основу дослідження становлять методи та прийоми наукового пізнання, застосування яких зумовлене системним підходом щодо розгляду виокремлених проблем в єдності їх соціального змісту та юридичної форми. Шляхом застосування методу системного аналізу, формально-логічного і системно-структурного методу визначено сутність судової комп'ютерно-технічної експертизи, з'ясовано процесуальні й організаційно-тактичні особливості її призначення, завдання, які вирішуються вказаною експертизою, запитання, які ставляться на вирішення. Методи моделювання та прогнозування використано для формування рекомендацій, спрямованих на оптимізацію розслідування злочинів, передбачених у статті 369–3 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: протиправний вплив, корупція, результати спортивних змагань, кримінальне провадження, судова комп'ютерно-технічна експертиза, слідчий, експерт.

Постановка проблеми. Злочини у спорті на сучасному етапі розвитку міжнародних спортивних відносин явище дуже поширене. Прагнення заробити на спорті досить часто поєднане з використанням протиправних механізмів. Ці злочини перетинають міжнародні кордони і генерують величезні прибутки, які потім спрямовуються на інші протиправні дії. За оцінкою, грошові кошти, що проходять через нелегальні букмекерські контори, – це сотні мільйонів євро щорічно, тоді як використання інтернет-мережі в азартних іграх зробило більш доступною можливість робити ставки на матчі в будь-якій точці світу [15, с. 116].

Водночас доводиться констатувати, що вітчизняний спорт так і не отримав належного очищення від деструктивного, згубного впливу матч-фіксингу [13, с. 114].

Найбільш очевидним способом впливу на результат того чи іншого змагання є протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань. Відповідальність за дане діяння передбачена у ст. 369–3 Кримінального кодексу (далі – КК) України, що є єдиною нормою, яка безпосередньо охороняє спортивні відносини.

Останнім часом поширення набувають нові способи вчинення вказаних корупційних

злочинів із використанням комп'ютерної техніки та комп'ютерних технологій, водночас процес їх розслідування часто супроводжується маскуванням протиправних дій злочинців та інших пов'язаних із ними осіб. Часто такі злочини вирізняє латентний характер, вони залишають обмаль видимих слідів, є складними для виявлення й розкриття, що зумовлено, зокрема, і застосуванням засобів віддаленого доступу.

Такі обставини викликають необхідність застосування спеціальних знань у сфері комп'ютерних технологій для розслідування кримінальних правопорушень, передбачених у ст. 369–3 КК України. У багатьох випадках призначення і проведення комп'ютерно-технічної експертизи (далі – СКТЕ) є необхідною умовою для ефективного вирішення завдань кримінального провадження.

Варто звернути увагу й на труднощі, які виникають у слідчих Державного бюро розслідувань щодо призначення вказаних судових експертиз під час розслідування протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань, спричиняють негативні наслідки для досягнення результатів боротьби з такими діяннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у формування поглядів на поняття, ознаки, сутність і форми використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів зробили такі вчені-криміналісти, як: Т. Авер'янова, Р. Белкін, В. Бірюков, В. Гончаренко, А. Іщенко, Н. Клименко, В. Лисиченко, М. Сегай, В. Шепітько й інші. Наукові праці згаданих дослідників є вагомим внеском у розвиток теоретичних засад використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Водночас питання щодо застосування спеціальних знань у формі проведення СКТЕ під час розслідування протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань досліджені недостатньо. Вказані обставини спонукали до вибору теми статті, обґрунтовують її актуальність у боротьбі з корупцією у вказаній сфері.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей призначення та проведення СКТЕ під час розслідування протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань.

Досягнення вказаної мети зумовлює вирішення таких завдань: визначення можливості використання в доказуванні висновку експерта під час розслідування корупційних діянь; окреслення діяльності слідчого зі збирання та фіксації інформації, що міститься на комп'ютерних носіях, під час розслідування протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань; формулювання

пропозиції щодо вдосконалення діяльності слідчих у частині призначення СКТЕ.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Одним із завдань Державного бюро розслідувань визначено запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, учинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище (ст. 5 Закону України «Про Державне бюро розслідувань») [9].

До способів виявлення таких злочинів у Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК) України віднесено проведення експертизи, яка спроможна, забезпечивши отримання органами досудового розслідування унікальної розшукової інформації, створити визначене ч. 2 ст. 84 КПК України процесуальне джерело доказів – висновок експерта [5]. За таких умов невідкладними й найважливішими завданнями слідчих і оперативних працівників є пошук, фіксація, вилучення й надання експерту в непошкодженому вигляді матеріальних об'єктів – носіїв комп'ютерної інформації, що набувають статусу об'єктів експертного дослідження, і правильне визначення завдань СКТЕ [14, с. 28].

Під час розслідування корупційних злочинів найчастіше проводять криміналістичні експертизи, експертизи матеріалів, речовин і виробів, фоноскопічні, різноманітні товарознавчі, будівельно-технічні й оцінно-будівельні експертизи, експертизи вартості нерухомого майна та майнових прав на це майно, судово-бухгалтерські та біологічні експертизи [7, с. 141]. Крім зазначених експертиз, велике значення має СКТЕ. Основу цього класу інженерно-технічних експертиз становить вирішення діагностичних та ідентифікаційних питань, що ставлять експерту. Вони сприяють розв'язанню таких розшукових завдань, як: встановлення факту знаходження пошукової інформації на технічних носіях; отриманню розшукової інформації про професійні якості злочинця тощо [6, с. 3].

На нашу думку, під час розслідування протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань СКТЕ здатна забезпечити вирішення таких основних експертних завдань, як: установлення обставин, пов'язаних із використанням комп'ютерно-технічних засобів, інформації та програмного забезпечення; виявлення інформації та програмного забезпечення, що містяться на комп'ютерних носіях, отримання доступу до інформації на них; дослідження інформації, створеної користувачем для реалізації інформаційних процесів; виявлення причин блокування сайтів (віруси, мережеві атаки), а також несанкціонованого

втручання в роботу сайту, сервера, комп'ютера, електронної пошти тощо [8; 10; 11].

Однією із практичних проблем, пов'язаних із проведенням судових експертиз під час розслідування корупційних діянь, є їхня тривалість, що призводить до невиправданого затягування строків вирішення таких кримінальних проваджень по суті. На тривалість перебування матеріалів кримінальних проваджень в експертній установі іноді впливає некоректне формулювання в ухвалах про доручення проведення експертизи переліку питань, які ставляться на вирішення експерта.

Розроблення універсального переліку питань, які можуть бути поставлені перед СКТЕ під час розслідування злочинів, передбачених у ст. 369–3 КК України, навряд чи можливе. Проте вважаємо доцільним навести орієнтовний перелік таких питань: До якого типу (марки, моделі) належить комп'ютерний засіб? Чи міститься на носії інформація стосовно відповідної переписки, у якому вигляді? Чи містить носій інформацію про певні дії користувача (зазначити, які саме)? Чи міститься в пам'яті наданих мобільних телефонів інформація про список контактів, журнал дзвінків, текстові та мультимедійні повідомлення, вебсторії, повідомлення в Інтернеті тощо? За наявності цієї інформації треба скопіювати її на окремий носій інформації. Чи піддавався досліджуваній накопичувач певним процедурам із метою знищення інформації? Які атрибути (час друку, редагування, створення, видалення тощо) файлів, що містять інформацію стосовно переписки спортсмена, тренера, наставника, менеджера, спортивного агента, співробітника команди, власника, керівника чи співробітника юридичної особи, який організовує спортивні змагання, ставок на спортивні події тощо? Чи міститься на наданих об'єктах програмне забезпечення, призначене для віддаленого керування комп'ютером (Team Viewer, Ammyu Admin тощо)? Чи наявні на наданих об'єктах програми, призначені для спілкування в Інтернеті (Telegram, Whats App, Viber тощо)? Якщо так, чи містять вони інформацію про історію повідомлень і дзвінків? Чи встановлені на наданих для дослідження об'єктах програми (клієнти) для дистанційного банківського обслуговування? Якщо так, чи містять вони лог-файли використання зазначених програм? Чи можливе виконання певних дій, вирішення певного завдання за допомогою даного програмного продукту? Яка статистична інформація про введення та виведення ігрових одиниць міститься в пам'яті наданих носіїв? Встановити історію відвідування відповідних інтернет-сайтів за певний період. Чи

міститься на наданих об'єктах інформація про ключові слова чи словосполучення? Чи містяться на наданих об'єктах файли листів електронної пошти? Чи містяться на наданих об'єктах облікові дані (логіни та паролі) для доступу до інтернет-ресурсів? Чи міститься на жорстких дисках системних блоків програмне забезпечення для прийняття ставок на спортивні події, бази даних (вказати інформацію)? Чи можна за допомогою наданих для дослідження пристроїв проводити гру з можливістю виграшу, обов'язковою умовою участі в якій є внесення коштів? [2, с. 126; 10; 14, с. 29].

Визначений нами перелік питань не є вичерпним і може бути конкретизований і уточнений залежно від ідентифікаційних або діагностичних завдань, які ставляться перед експертом із метою з'ясування обставин протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань, а також проміжні факти, які свідчатимуть про наявність корупційних схем «замовних» спортивних подій.

На наше переконання, перед призначенням СКТЕ необхідне звернення до відповідного фахівця для уточнення, складання коректного переліку питань, які можуть бути вирішені під час проведення вказаної експертизи. Коли слідчий здійснює розслідування за фактом протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань, він повинен пам'ятати, що окремі з наведених вище питань можна вирішити і під час проведення таких слідчих (розшукових) дій, як огляд, обшук, а також окремих негласних слідчих (розшукових) дій.

Варто мати на увазі, що успіх розслідування злочинів, передбачених у ст. 369–3 КК України, зокрема й проведення СКТЕ, багато в чому залежить не тільки від правильного призначення експертизи та професійних якостей експерта, а й від стану наданих на експертизу об'єктів, від того, наскільки професійно вони були вилучені, упаковані, зберігалися і транспортувалися. Це пов'язано з тим, що електронно-цифрові сліди, які містяться на комп'ютерних носіях, можуть бути знищені, наприклад, у результаті електромагнітного впливу, вологості або некваліфікованого поводження з ними [1, с. 473].

Для забезпечення результативності експертного дослідження під час розслідування вказаних корупційних діянь можливе, а подекуди необхідне, проведення огляду, обшуку та вилучення комп'ютерних систем чи носіїв інформації із застосуванням методів і засобів її збереження. Зазвичай для проведення таких слідчих (розшукових) дій залучається спеціаліст, який є фахівцем із комп'ютерної техніки та програмного забезпечення.

Спільні, погоджені дії слідчого та фахівця під час огляду і вилучення речових доказів із місця події дозволять уникнути незворотних втрат інформації, що міститься на носіях цифрової інформації.

Відповідно до ст. 245 КПК України, за необхідності отримання зразків для проведення експертизи, вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. Якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або, за його дорученням, залученим спеціалістом. Відібрані зразки й матеріали оформлюються згідно із процесуальними нормами [5].

Для встановлення відповідності програмних продуктів визначеним параметрам експерту надається носій із копією досліджуваного програмного продукту або програмного коду. Для дослідження робочого стану комп'ютерно-технічних засобів експерту надаються ці комп'ютерно-технічні засоби, а також технічна документація до них. З метою визначення, які саме об'єкти треба надати експерту в кожному конкретному випадку, як їх відбирати для дослідження, доцільно отримати консультацію експерта (спеціаліста) у галузі комп'ютерної техніки [10].

За нашими даними, основні зусилля суб'єктів протиправного впливу (менеджери, спортивні агенти, акціонери, власники спортивних клубів, співробітники команди) на результати офіційних спортивних змагань щодо підкупу спрямовуються безпосередньо на спортсменів, представників тренерського штабу, арбітрів матчу. Тому окрему увагу варто приділити дослідженню експертом змісту електронної пошти вказаних осіб. Він має змогу дізнатись відомості про відправника, дату та час відправлення за отриманим електронним листом. Адже за час, поки повідомлення надходить до адресата, виникає низка маршрутних записів і службової інформації, які дають можливість простежити його шлях відправлення. Корисним інструментом експерта є відновлення резервного копіювання з месенджерів або аналіз даних, скопійованих на комп'ютер [3].

Відсутність ухвали суду про проведення конкретних дій із комп'ютерною технікою й інформацією, яка на ній міститься, є ще однією типовою помилкою уповноважених учасників криміналь-

ного провадження. Отже, якщо у справі немає розсекречених негласних слідчих (розшукових) дій або окремої ухвали на розкриття таємниці листування, то листування, яке зберігається на вилучених пристроях, може бути оскаржене та визнане недопустимим доказом [4]. Витягуючи інформацію із жорсткого диска, телефону або флешкарти, туди не можна нічого дописувати, зокрема й витягувати листування з месенджерів шляхом «створення скріншотів» із пристрою, тому що це може спотворити дані. Якщо експерт починає експертизу одразу з «відкритого» пристрою, результати такого дослідження визнаються недопустимим доказом, оскільки на «подолання логічного захисту» потрібна окрема ухвала суду [4].

Варто також зазначити, що для отримання максимально достовірної інформації про обставини, що становлять предмет доказування у кримінальних провадженнях про протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань, СКТЕ може проводитися в комплексі з іншими видами експертиз: фоноскопічною, державною експертизою у сфері криптографічного захисту інформації та ін., що дозволяє за результатами таких досліджень зробити об'єктивні ґрунтовні висновки у кримінальному провадженні.

Насамкінець зазначимо, що закон не встановлює переваги одних доказів перед іншими, хоча, вважаємо, що висновки експерта, засновані на результатах проведених досліджень, мають більш об'єктивний характер, ніж докази особистісного і вербального характеру (наприклад, показання підозрюваного щодо кількості фактів і форм стимулювання спортсменів до неправомірних дій).

Висновки. Отже, за результатами проведеного дослідження можемо резюмувати, що судова експертиза є найбільш кваліфікованою формою використання спеціальних знань у процесі доказування обставин злочину, передбаченого ст. 369–3 КК України. Підвищенню результативності проведення СКТЕ під час розслідування означених злочинів сприятиме: використання допомоги фахівця під час вилучення та зберігання об'єктів дослідження; коректна постановка орієнтовного переліку визначених автором питань, які ставляться на вирішення експерта з метою з'ясування обставин протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань.

Список літератури:

1. Гавло В., Поляков В. Следовая картина преступлений, связанных с неправомерным доступом к компьютерной информации с помощью удаленно расположенной ЭВМ, и ее значение для производства судебных компьютерно-технических экспертиз. *Теория и практика судебных экспертиз в современных*

условиях : сборник материалов Международной научно-практической конференции. Москва : ТК «Велби» ; Проспект, 2007. С. 471–475.

2. Довженко О. Деякі питання призначення комп'ютерно-технічної експертизи під час розслідування кіберзлочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2019. Вип. 55. Т. 2. С. 124–127.

3. Зозуля Н. Особливості проведення експертизи комп'ютерної техніки, програмних продуктів відео-та звукозаписів. *Українське право*. URL: https://www.ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/osoblyvosti-provedennya-ekspertyzy-komp-yuternooyi-tekhniky-programnykh-produktiv-video-ta-zvukozapys/.

4. Книш М. Як розвалюють комп'ютерно-технічні експертизи? URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/informatsiune-pravo-telekomunikatsiyi/yak-rozvaluyut-kompyuternotehnicni-ekspertizi.html>.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. *Голос України*. 2012. № 90–91.

6. Мотлях О. Питання методики розслідування злочинів у сфері інформаційних комп'ютерних технологій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 23 с.

7. Пілюков Ю., Шрамко О. Судова експертиза як форма використання спеціальних знань при розслідуванні корупційних злочинів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 4 (16). С. 139–143.

8. Поляков В. Судебная компьютерно-техническая экспертиза средств мобильной радиосвязи. *Право*. С. 140–143. DOI: 10.14258/izvasu(2014)2.2-26.

9. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12 листопада 2015 р. № 794–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 6. Ст. 55. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0087700-97> (дата звернення: 02.04.2020).

10. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 8 жовтня 1998 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0087720-97> (дата звернення: 02.04.2020).

11. Сабадаш Р. Судова комп'ютерно-технічна експертиза: правові підстави й особливості призначення. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 660. С. 134–138.

12. Семенюк О., Неміч Ф. Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань шляхом підкупу. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 214–217.

13. Сокурєнко В. Кримінологічний аналіз стану протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань в Україні. *Європейські перспективи*. 2019. № 3. С. 114–120.

14. Теплицький Б. Завдання, об'єкти та питання комп'ютерно-технічної судової експертизи. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 18, 2. С. 24–32. DOI: <https://doi.org/10.33270/04191802.24>.

15. Трубицына Ю. Международные аспекты противодействия коррупции в спорте. *Вестник Московского университета Министерства внутренних дел России*. 2016. № 7. С. 115–118.

Mikhailov P.S., Klimchuk M.P. COURT COMPUTER-EXPERTISE AS A WAY TO FIND A CORRUPTIVE COMPONENT IN THE INVESTIGATION OF THE ILLEGAL INFLUENCE ON THE RESULTS OF OFFICES

Corruption in sports has been one of the global problems of modern society for many years. One of the mechanisms for influencing sports abuse at the national level provided by Article 369–3 of the Criminal Code of Ukraine is responsible for the unlawful influence on the results of official sports competitions. In the author's belief, the competent use of forensic computer expertise will facilitate the investigation of these crimes. As the foregoing examination is a relatively new type of examination, the errors related to the peculiarities of the removal of research objects and the formulation of questions to the expert highlighted. The article offers methodological recommendations aimed at optimizing the use of specialized knowledge in the field of computer technology in the investigation of crimes under Article 369–3 of the Criminal Code of Ukraine. In particular, according to the results of the study, the author concluded that improving the performance of forensic computer technical expertise will contribute to: the use of specialist assistance in the removal and storage of objects of research; a correct statement of the indicative list of questions identified by the author, which are put to the expert's decision in order to find out the circumstances of unlawful influence on the results of official sports competitions. The methodological basis of the study is the methods and techniques of scientific knowledge, the use of which conditioned by a systematic approach to the consideration of isolated problems in the unity of their social content and legal form. By applying the method of systematic analysis, formal-logical and systemic-structural method, the essence of forensic computer-technical expertise is determined, the procedural and organizational-tactical features of its assignment are clarified, the tasks that are solved by the said expertise, the questions that are being addressed. Modeling and forecasting techniques were used to formulate recommendations aimed at optimizing the investigation of crimes under Article 369–3 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: illegal influence, corruption, results of sports competitions, criminal proceedings, forensics, investigator, expert.